

Struweel voor akkervogels in Noord- en Oost-Groningen

Leo Stockmann

“De ziel moet weer terug in het landschap”, met deze bloemrijke uitspraak van Jan Glas in het artikel *Patrijzen in de Woldstreek*, beëindigt hij zijn pleidooi voor landschapsherstel. Ontginningen en landbouwmechanisatie maakten de Woldstreek bij Slochteren tamelijk ongeschikt als leefgebied voor allerlei soorten zoogdieren en vogels, waaronder de Patrijs. In dit artikel (Glas 2007) wordt rijk geïllustreerd hoe door de enorme vergroting van landbouwkavels sloten en veldstruweel op grote schaal verdwenen.

Deze schaalvergroting vond ook plaats in de rest van de provincie. Hoe dit in zijn werk ging en waar dit toe leidde, is gedocumenteerd voor o.a. Finsterwolde (Van Zoest 1998) en Zijldijk (Knottnerus 2005). De schaalvergroting als gevolg van de ruilverkavelingen vond plaats in de tweede helft van de vorige eeuw. Het eeuwenoude cultuurlandschap ging daarbij rigoureuus over de kop. Ter wille van de landbouw werd alles zoveel mogelijk genivelleerd. Niet alleen honderden landschapselementen gingen verloren, ook archeologische waarden hadden ernstig te leiden (Knottnerus 2005). Zelfs het oudste cultuurlandschap van Nederland, het gebied Middag-Humsterland van meer dan tweeduizend jaar oud, is niet gevrijwaard gebleven van het verdwijnen van landschapselementen (Wildeman & Westerink 1991).

Inderdaad: een ontzield landschap. Zelfs Europees landbouwcommissaris Sicco Mansholt zag tenslotte in, maar te laat, dat zulk ingrijpen eigenlijk toch te ver ging.

Vogelsoorten met een voorkeur voor kruidenruigtes en laag blijvend struikgewas

Door de ruilverkaveling verdwenen kruidenrijke overhoekjes, sloten, ruige slootkanten en struweel. Daarnaast had het gebruik van insectenbestrijdingsmiddelen negatieve gevolgen voor vogelsoorten die van dergelijke landschapselementen en deels van insecten afhankelijk zijn. De Patrijs kreeg zware klappen te verduren, de Grauwe Gors verdween geheel en de Geelgors grotendeels als broedvogel in het open akkerbouwgebied van Noord- en Oost-Groningen. Historische verspreidingskaartjes van Grauwe Gors en Geelgors geven aan dat deze soorten zowel in Noord- als in Oost-Groningen veelvuldig broedden (Boekema *et al.* 1983).

De laatste jaren neemt de Geelgors echter weer toe (Van Dijk *et al.* 2009, Boele *et al.* 2014). Mogelijk spelen overstaande graanveldjes gedurende de winterperiode een rol in de opmerkelijke terugkeer van de Geelgors die ooit begon op het zand en inmiddels de zware kleigronden weer heeft bereikt (Ottens & Van der Starre 2012).

Er is in het verleden weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen het voorkomen van vogels en de aanwezigheid van laag blijvende struiken en kruidenruigtes.

In 2007 aangeplante kneuenbosschage Foto: Leo Stockmann in Polder Hoop op Beter bij Zuidwending, 19 mei 2012.

Uit recent onderzoek blijkt dat vogels deze landschapselementen niet alleen gebruiken om er in of vlakbij te broeden, maar ook als zangpost, als foerageerplek of als locatie voor dekking bij verstoring (Stockmann & Eijkenaar 2012, Wiersma *et al.* 2014).

Landschapsbescherming in Groningen; een terug- en vooruitblik van Leo Stockmann

Op 1 december 2014 zwaaide Leo Stockmann vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd af bij Landschapsbeheer Groningen. De Groningse natuurbeschermer kan terugkijken op een mooie carrière waarin hij zich voor verschillende organisaties heeft ingezet voor natuurbehoud en -ontwikkeling en voor bescherming van het landschap. Al in zijn jeugd was hij getuige van grote landschappelijke veranderingen door ruilverkavelingen.

Na zijn studie biologie aan de Rijksuniversiteit Groningen heeft hij vanuit het Biologisch Station Wijster ecologisch onderzoek gedaan aan jeneverbesstruwelen in Drenthe en Overijssel. In de jaren tachtig trad hij in dienst van Het Groninger Landschap. Hij deed in het natuurgebied van de Ennemaborg te Midwolda onderzoek naar het gedrag van de in die tijd geïntroduceerde Konikpaarden en hun invloed op de vegetatie.

In 1994 trad hij in dienst van Landschapsbeheer Groningen. Hij werd provinciaal coördinator vrijwillige weidevogelbescherming, de eerste tijd vooral gericht op het voorkomen van legselverliezen op het boerenland, later ook op het vergroten van overlevingskansen voor kuikens. Hiernaast gaf hij cursussen over weidevogelbescherming aan boeren en vrijwilligers en schreef hij zogenaamde bedrijfsnatuurplannen voor agrarische bedrijven. In opdracht van diverse gemeenten inventariseerde Leo bermflora en adviseerde hij over natuurvriendelijk bermbeheer.

De afgelopen jaren is Leo Stockmann binnen het project Leefgebieden Akkervogels voor Noord- en Oost-Groningen actief geweest met het stimuleren van het aanplanten van struweeltjes zoals hij die zelf noemt. Met struweeltjes worden groepjes van laagblijvende struiken bedoeld die in het landschap staan. Met door Leo bedachte namen als *Kneuenbosschages* en *Struweel met vogelgekwel*, is voor aanvang van dat project al met de aanplant begonnen. In dit artikel benadrukt hij het belang van deze struweeltjes voor akkervogels in de provincie Groningen.

Geelgors, Vrieschelooërvennen. Op deze locatie staan struiken met goed ontwikkelde kruidenruigtes, op de nabije akkers liggen natuurbraakranden. mei 2014. Foto: André Eijkenaar

Op weg naar een herstel van het landschap

Het verdwijnen van genoemde landschapselementen betekent dus een achteruitgang van geschikt leefgebied en dus een achteruitgang in de aanwezigheid van vogelsoorten. Om het landschap geschikt te houden en te maken voor bepaalde vogelsoorten, zal er in het landschap geïnvesteerd moeten worden. Akkerranden, wintervoedselveldjes, aanleg en beheer van laag blijvende struiken, het laten braak liggen van delen van of van gehele landbouwpercelen, het kost allemaal geld. Met de komst van het nieuw GLB-stelsel (Gemeenschappelijk Landbouwbeleid) in 2016 is hier beleidsmatig rekening mee gehouden. Het nieuwe GLB heeft de inkomensvergoeding die alle boeren in de Europese Unie ontvangen om concurrerend op de wereldmarkt te kunnen optreden, gekoppeld aan een maatschappelijke tegenprestatie. Vergroening is een van de tegenprestaties. Helaas is deze vergroening danig verzwakt door de machtige lobby van de LTO (Land- en tuinbouworganisatie). Ondanks deze tegenslag biedt het GLB wel handvatten om daadwerkelijk en op grote schaal aan het herstel van het landschap te werken. In 2016, als Nederland voorzitter wordt van de Europese Unie, is het plan om het GLB opnieuw tegen het licht te houden. Met de aanwezigheid van een verscheidenheid aan vogelsoorten neemt ook de beleveniswaarde van het landschap enorm toe. Hoe mooi dat kan zijn is te zien op de, wel wat overtrokken, vogelrijke kleurenplaat in de brochure *Akkervogels aan zet* van Vogelbescherming Nederland uit 2008. Het akkerland als vogelparadijs, met Patrijs, Grauwe Gors, Paapje, Geelgors, Veldleeuwerik, Kneu, Gele Kwikstaart, Kwartel en een jagend mannetje Grauwe Kiekendief!

Geld voor struweeltjes op het boerenland

De agrarische natuurverenigingen ANOG (Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen) en Wierde & Dijk uit Noord-Groningen vielen in 2007 in de prijzen bij de landelijke prijsvraag *Geef boerenlandvogels een kans*. De ANOG kreeg geld voor het project *Kneuenboschages* en Wierde & Dijk voor het project *Struweel met vogelgekwel*. Zo werden in het werkgebied van de agrarische natuurverenigingen solitaire struiken en struweeltjes aangeplant.

Tot ieders verrassing broedde er in 2011 in het werkgebied van ANOG opeens een aantal Grauwe Gorzen in onder meer luzerneakkers ten noorden van Meeden en in de Stadspolder bij Nieuwe Statenzijl. Dat was in geen twintig jaar meer voorgekomen. Om het broedbiotoop voor de Grauwe Gors te verbeteren werd het project *Grauwe Gors* bedacht. Dit project van de ANOG viel bij Vogelbescherming Nederland in de prijzen. Een deel van dat geld werd gebruikt voor de aanplant van laag blijvende struiken. Helaas zijn door slechte markering en een gebrek aan nazorg veel van die struiken weer verdwenen. Wat goed illustreert dat herstel van landschapswaarden veel meer inhoudt dan alleen maar aanplanten.

Leefgebiedenproject

De Provincie Groningen stelde in de periode tussen 2011 en 2013 geld beschikbaar voor onderzoek naar akkervogels en voor aanplant van struiken in het kader van het Leefgebiedenproject Akkervogels. Landschapsbeheer Groningen kon hierdoor in 2013

in Noord-Groningen twintig omrasterde struweeltjes aanleggen op de Middendijk tussen Westernieland en Den Andel. In Oost-Groningen heeft Landschapsbeheer vijfendertig omrasterde struweeltjes aangelegd in Polder-Tussenklappen tussen Zuidbroek en Muntendam, waarvan enkele onder hoogspanningsmasten. De struweeltjes zijn gemiddeld zo'n twintig vierkante meter groot en beplant met onder andere hondsroos, meidoorn en vlier. Daarnaast heeft Wierde & Dijk eind 2013 een strook met laagblijvende struiken aangeplant op de Middendijk bij Usquert. Binnen ditzelfde project plantte Landschapsbeheer in de naaste omgeving van enkele natuurbraakpercelen op een terrein van het Waterschap Noorderzijlvest struiken aan bij het dijkhuisje te Noordpolderzijl.

Aanleg van een struweeltje langs de zuidzijde van de Middendijk bij Den Andel, voorjaar 2013. Foto: Evert Mulder

Akkerbouwers en struweeltjes

Akkerbouwer Peter Harry Mulder uit de streek Tusenklappen bij Muntendam is zelf ook actief begonnen met het aanleggen van struweeltjes. Omdat hij op zijn bedrijf veel werk maakt van natuurbeheer kreeg hij in 2013 van de afdeling GroenLinks van de gemeente Menterwolde een Groen Lintje uitgereikt. Aanplant vindt plaats in de nabijheid van gebieden met agrarisch natuurbeheer zoals bijvoorbeeld natuurbraakpercelen. Akkerbouwer Geuko ten Have uit Noordbroek heeft bramenstruiken geplant onder hoogspanningsmasten op zijn land.

Meer in het verleden is biologische akkerbouwer Harm Westers uit Hornhuizen erg stimulerend geweest voor het meedoen aan agrarisch natuurbeheer. Hij is medeoprichter en erelid van Wierde & Dijk en tevens een pionier op het gebied van biologische landbouw en organische bodemkunde.

Meer struweeltjes in de toekomst?

In maart 2014 hebben de Werkgroep Grauwe Kiekenidief, Landschapsbeheer Groningen en de aan LTO gelieerde organisatie *Boer en Natuur* een gezamenlijk ad-

Roodborsttapuit, De Gaast bij Blijham, mei 2014 Foto: André Eijkenaar

Patrijzenpaar in het natte gras, Onstwedde, november 2013

Foto: André Eijkenaar

vies (Terwan *et al.* 2014) aan de Provincie uitgebracht over het akkervogelbeleid dat vanaf 2016 in het kader van het nieuwe GLB van start gaat. In dit advies wordt onder andere expliciet het belang van laag blijvende struiken of struweeltjes voor soorten als bijvoorbeeld Blauwborst, Geelgors, Grasmus en Kneu genoemd.

Als vertegenwoordiger van broedvogels van landschapselementen zoals heggen en struiken is de Patrijs als doelsoort uitgekozen. De Patrijs deelt deze status met de Veldleeuwerik en Grauwe Kiekendief, twee akkervogels van het open agrarisch landschap. Deze zogenaamde doelsoorten bepalen in grote mate het succes van het akkervogelbeheer. Doelsoortenbeleid is gericht op veeleisende soorten; gaat het goed met de doelsoort dan profiteren andere minder veeleisende soorten hier ook van.

De dichtheden van de Patrijs zijn inmiddels zo laag dat stabilisatie of groei van de populatie wellicht geen reëel doel meer is. En dat voor de vogel die in 2010 door Avifauna Groningen werd benoemd als *Vogel van het Jaar*. Die benoeming had onder andere als doel om het uitvoeren van tellingen te stimuleren. Uiteindelijk werd met bijschattingen en met een ruime interpretatie van de gegevens geconcludeerd dat er in onze provincie hooguit nog zo'n honderdvijftig paren Patrijzen zaten (Van der Spoel 2012).

Maar dat kan beter! Agrarische natuurverenigingen, individuele boeren, natuurterreinbeheerders, Landschapsbeheer en overheden kunnen met de aanplant van struweeltjes werken aan de terugkeer van de Patrijs. Over een aantal jaren zal de jonge aanplant voldoende uitgegroeid moeten zijn om vogels ervan te laten profiteren. Uit de monitoring zal moeten blijken of de ziel in elk geval plaatselijk weer in het landschap is teruggekeerd.

Literatuur

- Boekema, E., P. Glas & J. Hulscher 1983. Vogels van Groningen. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Boele, A., J. van Bruggen, F. Hustings, K. Koffijberg, J. Vergeer & C. Plate 2014. Broedvogels in Nederland in 2012. Sovon-rapport 2014/13. Sovon, Nijmegen.
- van Dijk, A., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C. Plate 2009. Broedvogels in Nederland in 2007. Sovon-rapport 2009/01. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Glas, J. 2007. Patrijzen in de Woldstreek. *De Grauwe Gors* 35: 114-126.
- Knottnerus, O. 2005. Fivelboezem, de erfenis van een verdwenen rivier. Profiel Uitgeverij, Bedum.
- Ottens, H. & R. van der Starre 2010. Vogels in relatie tot aanwezigheid van wintervoedselveldjes in Oost-Groningen in de winter van 2009-2010. Rapport, Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda.
- van der Spoel, A. 2012. De Patrijs in de provincie Groningen in 2010. *De Grauwe Gors* 40: 26-27.
- Stockmann, L. & A. Eijkenaar 2012. Vogels op boerenland en slaperdijk in Noord-Groningen. Rapport, Landschapsbeheer Groningen, Hoogkerk.
- Terwan, P., A. Datema, J. de Milliano & B. Koks 2014. Waarheen met de akkervogels in Groningen? Rapport, Landschapsbeheer Groningen (e.a.), Hoogkerk.
- Wiersma, P., H. Ottens, M. Kuiper, A. Schlaich, R. Klaassen, O. Vlaanderen, M. Postma & B. Koks 2014. Analyse effectiviteit van het akkervogelbeheer in provincie Groningen. Rapport, Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda.
- Wildeman, K. & B. Westerink 1991. Het oudste kultuurlandschap van Nederland dreigt te verdwijnen. *Noorderbreedte* 15: 208-212.
- van Zoest, J. (red.) 1998. Biodiversiteit. KNNV, Utrecht.

Leo Stockmann - Paterswolde
glstockmann@hotmail.com